

Afganistan’da Kur’ân ve Kıraat Eğitimi: Son Yüzyıl Ölçeğinde Bir İnceleme*

Recep KOYUNCU¹

1. Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Kur’ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, rkoyuncu1@gmail.com (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Mohammad Anwar DARMAN²

2. Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kur’ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı, Konya, Türkiye, anwardarman.mad@gmail.com

Makale Bilgileri

Öz

Makale Geçmişi

Geliş: 15.09.2020

Kabul: 20.11.2020

Yayın: 31.12.2020

Anahtar Kelimeler:

Kıraat,
Kur’ân Eğitimi,
Afganistan,
Hâfız,
Kurrâ.

Kur’ân-ı Kerim yüce Allah’ın (c.c.) son Peygamber Hz. Muhammed’e (s.a.v.), Cebrail (a.s.) aracılığıyla gönderdiği son kitaptır. Kur’ân-ı Kerîm, İslâm dininin temel kaynağıdır. Kur’ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber tarafından ashâbına, ashâb-ı kirâm tâbiîn’e, tâbiîn tebe-i tâbiîn’e ve onlardan da günümüze kadar nesilden nesile öğretilerek aktarıla gelmiştir. Nüzûlünden bugüne hangi coğrafyada olursa olsun Kur’ân eğitim ve öğretimine aralıksız devam edilmiştir. Bu çalışma son yüzyılda Afganistan’da Kur’ân ve kıraat eğitimi üzerine bir incelemeyi amaçlamıştır. Bu noktada eğitim veren müesseseleri ve bu müesseselerdeki eğitim öğretiminin nasıl olduğu irdelenmiştir. Öncelikle konunun merkezinde yer alan Kur’ân eğitim ve öğretimi ile hafızlık müessesesine değinildi. Ardından Afganistan’ın eğitim sisteminin kısa bir tarihçesi ele alındıktan sonra ikinci aşamada burada Kur’ân eğitimi veren müesseselerin mahiyetini ve güncel durumu incelendi. Son olarak da Kur’ân eğitimi veren müesseselerde müfredat ve materyal analizinin ardından Afganistan topraklarında yetişen hâfız ve kurrâlardan örnek verildi.

Quran and Qiraat Education in Afghanistan: An Investigation in the Last Century

Article Info

Abstract

Article History

Received: 15.09.2020

Accepted: 20.11.2020

Published: 31.12.2020

Keywords:

Qiraat,
Quran Education,
Afghanistan,
Hafız,
Qurra.

The Quran is the last heavenly Book which is sent from Allah (j.j.) by Gabriel (a.s.) to the last Prophet Hz. Mohammad (s.a.w.). Quran is the first and major source of the religion of Islam. First of all, the Quran was taught by our Prophet (s.a.w.) to his Sahabah (r.a), by Sahabah (r.a) to their companions, by the companions to the relatives of them and until yet from generation to generation. Since come down date of the Quran to today the education and training of the Quran has been continued uninterruptedly in all countries around the world regardless of the geography. This study aimed to examine the Quran and Qiraat education in Afghanistan over the last century. We tried to examine the institutions which teach thiese educations and how they teach that. In this context, we first explained education and training of the Quran and the foundation of hafiz which is the crux of our study. After that we introduce the Afghanistan education system shortly then we examined the nature and current status of the institutions and education centers of Quran in Afghanistan. Finally, after the curriculum and material analysis in the institutions Quran education centers we gave some examples of the Hafiz and Qurras grown in Afghanistan.

Atıf/Citation: Koyuncu, Recep – Darman, Mohammad Anwar. “Afganistan’da Kur’ân ve Kıraat Eğitimi: Son Yüzyıl Ölçeğinde Bir İnceleme”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (2020), 81-101.

DOI: <http://dx.doi.org/10.51121/ilafak.2020.5>

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

* Bu makale, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2020 yılında tamamlanan “Son Yüzyılda Afganistan’da Kur’ân ve Kıraat Eğitimi (Hafızlık ve Kurralık Müessesesi)” adlı yüksek lisans tezinin ilgili bölümlerinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Harfleri bir araya getirip seslendirmek, okumak gibi anlamlara gelen “Kur'ân” kelimesi, genel anlamda diğer kutsal kitapların temel öğretileri ve bilgilerini de bir araya getirdiği ve ihtiva ettiği için¹ Hz. Peygamber'e gönderilen kitabın adıdır. Istılâhi anlamda Kur'ân'ın tanımı kapsamlı olarak şu şekildedir: “Cebrail Vasfıdasiyla Hz. Muhammed'e apaçık bir Arapça ile indirilen² mushaflarda yazılmış olan, tevatürle nakledilen, tilaveti ibadet olan ve kendine has birtakım özellikleri ihtiva eden, muhafazası daimi olarak garanti altına alınmış,³ Müslümanca yaşamak isteyenler için de hidayet rehberi olan⁴ ilâhî bir kitaptır.”⁵

Çalışma konusu ile alakalı asıl meselelere geçmeden önce Kur'ân eğitimi, kıraat ilmi, dârülkurrâ ve Afganistan eğitim sistemi hakkında kısaca bilgi sunmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

A. Tarihi Süreçte Kur'ân Eğitimi

Kur'ân-ı Kerim'in eğitim ve öğretimi Hz. Peygamber'e Cebrail tarafından Kur'ân'ın vahyi ile birlikte başlamıştır. Allah tarafından Cebrail aracılığıyla Hz. Muhammed'e onun vasıtasıyla da Müslümanlara öğretilmiştir. Resûl-i Ekrem kendisine indirilen ayetleri, kendisine öğretildiği şekilde, büyük bir özenle okuyor ve ashâbına öğretiyordu. Ta'limde sema' ve arz yöntemini takip eden Hz. Peygamber, kendisi sema' yoluyla Cebrail'den almış, öğrendiğini de aynı şekilde ona tekrar sunmuştur.⁶

Her inen ayet Hz. Peygamber tarafından sahâbeye okunur, ashâb-ı kirâm da hem onun okunuşunu öğrenir hem de amel etmeye son derece önem gösterirlerdi. Cebrail her sene Ramazan ayında Hz. Peygamber ile Kur'ân'ı mukabele ederdi. Hz. Peygamber'in vefatından önceki Ramazan ayında ise bu mukabele iki kez olmuştur. Bugün bizim Kur'ân'ı okuyuşumuz, öğrenişimiz ve öğretişimiz de bu mukabelede olduğu gibidir. Arza-i ahire⁷ diye de adlandırılan bu son mukabelede hazır bulunan Zeyd b. Sâbit bu mukabelede mensûh olan ve olmayan kısımları yazıp Hz. Peygambere vermiş ve okumuştur. Bu sebeple Kur'ân ayetlerinin toplanmasında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ona güvenmiş, Hz. Osman da Kur'ân'ı yazma görevini ona vermiştir.⁸

Ashâb'ın sağlam Kur'ân bilgisine sahip olanları hakkında övgüde bulunan Hz. Peygamber, bu nevi ifadeleriyle hem ashâbı Kur'ân'ı doğru bir şekilde öğrenmeye ve

¹ el-Maide 6/18.

² eş-Şuarâ 26/193-195.

³ el-Hicr 15/9.

⁴ el-İsrâ 17/9.

⁵ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1957) 1/277-278; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2010), 66-68.

⁶ Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (İstanbul: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 40.

⁷ “Arza” ile alakalı bk. Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2004), 108-110.

⁸ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Hicâzî Matbaa, ts.), 1/51.

okumaya teşvik etmiş, hem de özel bir gayret sarf ederek kıraatlerini güçlendirenleri toplum nezdinde onurlandırmıştır.⁹

Hiz. Peygamber'in bizzat kendisi sâhabeye Kur'ân tilavet etmiş, onlara okutmuş, kendilerine kurrâ denilen sahâbileri de çeşitli bölgelerde Kur'ân hocaları olarak görevlendirmiştir. Nitekim İbn Mes'ud Kûfe'de, Ebû Musa el-Eş'ari Basra'da, Ebu'd-Derda Şam'da geniş gruplara Kur'ân öğretmiştir.

Müslümanları Kur'ân eğitimine teşvik eden Hiz. Peygamber'in şu hadisi şerifi de oldukça önemlidir. "Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir."¹⁰ Bu sebeptendir ki Hiz. Peygamber döneminden günümüze kadar dünyanın her tarafında yaşayan Müslümanlar Kur'ân eğitimine önem vermişler büyük bir titizlikle bu görevi sürdürmüşlerdir. Aynı zamanda Kur'an'ın ezberlenmesine dair uygulamalar da bizzat Hiz. Peygamber döneminden onun teşvikiyle başlamış ardından Halifeler ve Müslüman devlet başkanları da bu nebevî teşviki sürdürmüşlerdir.¹¹

Arapça'da "korumak, ezberlemek" manasındaki "hıfz" kökünden türemiş bir sıfat olan hâfız (çoğulu huffâz) sözlükte "koruyan, ezberleyen" anlamına gelip, istilahta ise Kur'ân'ın tamamını ezberleyene hâfız denilmiştir.¹²

Hiz. Peygamber kendisine inen Kur'ân ayetlerini ashabına okumuş, onlar da zaman kaybetmeden etrafında olan diğer Müslümanlara öğretmeyi görev bilmişlerdir. İnen ayet ve ayetleri kendi çocuklarına, orada hazır bulunamayan Mekke, Medine ve çevredeki Müslümanlara öğretirlerdi. Bu şekilde daha bir iki gün geçmeden inen ayetler Müslümanlar tarafından ezberlenir ve Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) arz edilir ve onun öğretilerine göre öğrenilirdi.¹³

Hâfızlık yapmayı Suyûti, kifâi vacip olarak görmüş bunu da tahrifin önlenmesi için gerekli olduğu kanısına dayandırmıştır.¹⁴

Hâfızlığın fazileti hakkında da Hiz. Peygamber hâfızları Abese sûresinde¹⁵ sözü edilen "sefere-i kirâm"a benzetmiş ve hâfızların cennette onlarla beraber olacağını müjdelemiştir.¹⁶ Müslümanlar da Efendimizin (s.a.v.) bu müjdesine layık olabilmek için hâfızlığı kurumsal bir müessese haline getirmiş o günden bu yana devam ettirmektedirler.

B. Kıraat ilmi ve Dârülkurrâ

Sözlükte kıraat "okumak, tilâvet etmek, telaffuz etmek" anlamında mastar; "sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilâvet etme anlamında isimdir. Aynı kökün Kur'ân şeklinde gelen masdarı da kıraat ile eş anlamlıdır.¹⁷ "Kıraat" kelimesi Kur'ân-ı

⁹ Abdulhamit, Birişik, *Kıraat İlimi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 30.

¹⁰ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 21.

¹¹ Muhammed Hamidullâh, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: İFAV Yayınları, 1993), 44.

¹² İbrâhim Mustafa vd., "hfz", *el-Mu'cemü'l-Vasid* (Kahire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1956), 1/185.

¹³ İbn Rıza Burkaî, *Tafsiri Tabişi ez Kur'ân*, 1. Dijital Baskı (Tahran: aqeedeh, 1437), 1/38.

¹⁴ Suyûti, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/38.

¹⁵ Abese 80/15-16.

¹⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Müsned*, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 11.

¹⁷ Abdülhamit Birişik, "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/426.

Kerîm'de yer almamakla birlikte "tilâvet" manasını veren fiil kalıplarında ve mastar olarak (Kur'ân) birçok yerde geçer.¹⁸

İbnü'l-Cezerî'nin, "Kur'ân kelimelerinin okunuş keyfiyetini ve söz konusu farklı okuyuşları râvilerine nispet etmek suretiyle konu edinen bir ilimdir"¹⁹ şeklindeki tanımı daha kapsayıcıdır. Ayrıca kıraat imamlarından her birinin tercih ettiği okuyuşlar için de kıraat terimi kullanılmıştır: Nâfi' kıraati, Âsım kıraati gibi. Diğer yandan "Harf" kelimesinin özellikle ilk dönemlerde kıraat yerine kullanıldığı da görülür.²⁰

Kur'ân'ı kısmen veya tamamen ezberleme anlamında "kıraat" kelimesinin kullanıldığı anlaşılmakta, bazı rivayetlerde ise Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını ezberlememiş olsa bile ahkâmı konusunda geniş bilgi sahibi olanlara da kurrâ denildiği görülmektedir. Resûl-i Ekrem'in çeşitli kabilelere gönderdiği ashâb-ı Suffe'den olan hocalara "kurrâ" adı veriliyordu. Bu anlamda Bi'rîmaûne'de (4 Safer 625)²¹ şehid edilenlere de kurrâ denilmiştir. Daha sonra, mânasını anlamasa bile Kur'ân'ı ezberleyen ve kıraat vecihlerinden bir veya birkaçı hakkında bilgi sahibi olanlara kurrâ denilmiştir.²² Dârülkurrâ ise Kur'ân ve kıraat ilimlerinin öğretildiği, hâfızların yetiştirildiği mektep ve medreselerin genel adıdır.²³

Bu başlıkları kısaca anlattıktan sonra Afganistan'da Kur'ân eğitimi, Hâfızlık, Kıraat Eğitimi ve Dârülkurrâlara göz atalım. Bu müesseseler ve orada verilen eğitimlerin nasıl olduğunu iyi anlayabilmemiz için önce Afganistan'ın eğitim yapısını göz atmamız isabetli olacaktır.

C. Afganistan'ın Eğitim Tarihi ve Yapısı

Son yüz yılın neredeyse yarısını savaşlarla geçiren Afganistan'da sık sık hükümet değişmiştir. Buna bağlı olarak ülkenin eğitim sistemi hep değişikliğe uğramıştır. Son olarak Taliban iktidarının ortadan kaldırılması ve 22.12.2001 tarihinde Hamid Karzai'nin hükümet başkanı seçilmesiyle Afganistan'da eğitim sistemi adeta yeniden yapılandı.²⁴ 13.12.2004 tarihinde oluşturulan anayasada devlet, ülkede her alanda eğitimin yükseltilmesi, din eğitiminin geliştirilmesi, camiler, medreseler ve dinî merkezlerin durumlarının iyileştirilmesi için gerekli tedbirleri almakla yükümlü kılındı.

Günümüzde ise Afganistan'da eğitim resmî ve gayr-ı resmî olarak iki şekilde verilmektedir. Resmî eğitim merkezleri devlete bağlı eğitim kurumları ilgili bakanlıklara bağlı olarak bizzat devlet tarafından açılıp işletilmekte veya ilgili bakanlıklardan izin alınarak özel eğitim merkezi şeklinde faaliyet göstermektedir. Okulların büyük

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.) 11/78-79; Meânî, "قراة", (Erişim 05 Eylül 2020).

¹⁹ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Yusuf el-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn*, nşr. Ali b. Muhammed Umran (Mekke: Dâru Alemi'l-Fevaid, 1419), 9.

²⁰ Birişik, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, 23-24.

²¹ Yetmiş kadar sahabe'nin şehit edildiği olayla alakalı bk. Ahmet Önkal "Bi'rîmaûne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/195-196.

²² Nebi Bozkurt "Hâfız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/75.

²³ Geniş bilgi için bk. Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/543-545.

²⁴ Gul Ağa Ahmadî Wardak, *Sairi Tarihi Maarif Afganistan* (Kabil: Neşerat-ı Vezarat-i Maarif-i Afganistan, 2016), 302.

çoğunluğu Milli Eğitim Bakanlığı'nın (وزارت معارف) taşra teşkilatı tarafından yönetilmektedir. Bazı dinî eğitim merkezleri ise İrşat, Hac ve Evkaf (وزارت ارشاد، حج و اوقاف) bakanlığına bağlı olarak veya o bakanlıktan alınan izinle özel olarak eğitim vermektedir. Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi veren üniversiteler ise Yüksek Öğretim Bakanlığı'na (وزارت تحصیلات عالی) bağlı çalışmaktadır.

Okullarda eğitim, ilkokul, ortaokul ve lise olarak 3 aşamadan oluşmaktadır. İlkokul 6 yıl, ortaokul 3 yıl ve lise 3 yıl (6+3+3) şeklindedir. Ayrıca Dârülmualimîn, Dârülulûm ve Enstitüt adı altında farklı meslek ve dallarda lise eğitiminden sonra iki yıl süreyle yüksekokul düzeyinde eğitim veren müesseselerde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır.²⁵

Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı medreseler, dârülulûmlar ve dârülhuffâzlarda mevcuttur. Kıraat ilminin en üst seviyede verildiği devlete bağlı olan Ma'hed-i âli kıraat (معهد عالی قرائت) yüksekokul düzeyinde olup İrşat, Hac ve Evkaf Bakanlığı'nın, Kurrâ İşleri Genel Müdürlüğüne bağlı olarak, ülkenin en meşhur hâfız ve kurrâsı Bereketullah Selîm öncülüğünde eğitim vermektedir.

Gayr-i resmî eğitim ise bu bakanlıklardan herhangi birine bağlı olmayıp daha çok halk tarafından desteklenen cami ve medreselerde verilmektedir. Her ne kadar İrşat, Hac ve Evkaf Bakanlığı'nın İrşat ve Cami İşleri Genel Müdürlüğü altında bir idare bulunsa bile, ekseriyeti Müslüman olan Afganistan halkının birinci basamak eğitim merkezi olarak görülen camilerin tamamı devletin bu idaresi tarafından kayıt altına alınmamış veya alınamamıştır. Yine eskiden beri bir gelenek olarak süregelen evde eğitim (تعلیم خانگی), bölgede belli seviyede eğitimi olan kişiler tarafından evlerinde Kur'ân ve ilk basamak eğitimleri de verilmektedir.

1. Afganistan'da Kur'ân ve Kıraat Eğitimi

Afganistan'da neredeyse Kur'ân eğitimi verilmeyen eğitim kurumu yoktur. Kur'ân eğitiminin de eğitimlerinin ayrılmaz bir parçası olan bu kurumları 4 başlık altında kategorize etmemiz mümkündür.

1.1. Milli Eğitime Bağlı Okullar

Resmî olarak Kur'ân eğitiminin verildiği kurumların başında Milli Eğitime bağlı okullar gelir. Ülkede ilk resmî okul 1875 yılında Emir Şîr Ali Han (ö. 1878) tarafından başkent Kabil'de açılmıştır.²⁶ 1922 yılına kadar resmî okulların sayısında kısmi artışlar oldu. Bu okullar sadece başkent Kabil'de mevcuttu. Habîbullah Han'ın (ö. 1919) ölümüyle onun yerine geçen Emânullah Han (ö. 1960) resmî okulları ülkenin geneline yaymaya çalıştı. Bunun için 1922'de Milli Eğitim Bakanlığı'nı kurdu. Eğitim Nizamnamesi çıkardı. Çıkarılan Nizamname'ye göre Afgan vatandaşlarına ilköğretim eğitimi zorunlu hale geldi. Başkentte okulların sayısının artmasının yanı sıra diğer birçok ilde de yeni okullar açıldı.²⁷

²⁵ Afganistan Maarif (eğitim) Kanun'u 17. ve 19. maddeleri. <https://moe.gov.af/> قانون ديوهني (Erişim 08 Ocak 2020).

²⁶ Mir Gulam Muhammed Gubâr, *Afganistan der mesir-i tarih*, 4. Baskı (Kabil: İnkilap Matbaa, 1967), 1/595.

²⁷ Cemilurrahman Kamgar, *Tarih Maarif Afganistan* (Kabil: Meyvend Matbaa, 2007), 28-32.

1933'te ülkenin başına geçen kral Muhammed Zahir (ö. 2007) döneminde resmî okullar ülke çapında daha da genişledi. Kırsal bölgelerde köy okulları kuruldu. Bu okullar için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından özel olarak hazırlanan müfredatta, Kur'an öğrenimi için *Bağdadî Kâide'*²⁸ ve 30. cüzün son beş sayfasında bulunan kısa Kur'an sûrelerine de yer verildi.²⁹

1973-2001 yılları arasında başta Rus istilasına karşı sonrasında da ortaya çıkan iç savaşlar ve yaklaşık 4-4.5 yıllık Taliban döneminde, hem nitelik hem de nicelik olarak büyük zararlara uğradı.³⁰

Taliban iktidarının, 13.11.2001 tarihinde devrilmesiyle resmî okullar tekrardan canlanarak faaliyete başladı. Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı'nın son verilerine (2019 yılı) göre ise ülke genelinde toplam 161000 resmî okul mevcut olup bu okullarda 9,3 milyon öğrenci eğitim görmektedir.³¹

1.2. Medreseler

Afganistan'da medreseleri resmî ve gayri resmî diye ikiye ayırabiliriz.

Resmî medreselerden kastımız Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı, hocalarının da bu bakanlık tarafından atanmış ve bakanlığın verdiği müfredatı ders olarak anlatan medreselerdir. Kur'an ve din eğitiminin ağırlıkta olduğu Milli Eğitim'e bağlı medreseler, dârülhuffâzlar ve dârülulûmlar mevcuttur.

Medreseler birinci sınıftan öğrenci olarak ilk olarak Kur'an öğretme eğitimi ile başlayıp devamında yoğunlukla dini dersler öğretmektedirler. Medreseler genellikle lise düzeyinde öğrenci mezun edip çok az sayıda yüksekokul düzeyinde mezun eden medreseler de vardı. Dârülhuffâzların ana amacı hâfız yetiştirmektir. Birinci sınıftan öğrenci olarak, Kur'an'ı yüzünden okumayı öğretince hemen hıfza başlatır. Hâfızlığın yanında çoğunu dini derslerin oluşturduğu başka dersler de öğretilmektedir. Dârülulûmlar ise genellikle resmî medrese ve dârülhuffâzları ve düz okulların yedinci sınıf mezunlarını sınava tabi tutarak başarılı olanları sekizinci sınıftan öğrenci olarak almaktadır. Nadir de olsa tanınan ve bilinen bazı gayri resmî medrese ve dârülhuffâzların öğrencileri de hâfızlığı veya dini bilgisi sağlam olma şartıyla bu sınava tabi tutulup dârülulûmlara alınmaktadır. Dârülulûmlar öğrencileri yüksekokul düzeyinde mezun etmektedirler.

Afganistan Milli Eğitim Bakanlığından edindiğimiz bilgilere göre (2019) ülke genelinde 821 medrese, 170 dârülhuffâz ve 81 darülulûm bulunmaktadır.

Gayr-ı resmî medreseler ve darülhuffâzlardan kastımız Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı, Afganistan İrşat, Hac ve Evkaf Bakanlığı'na veya Afganistan devletinin herhangi bir kurumuna kayıtlı ve bağlı olmadan halkın desteğiyle, müfredatının kurumdaki hocaların belirlediği medrese ve darülhuffâzlardır. Gayr-ı resmî

²⁸ Afganistan'da Kur'an öğretiminde kullanılan Arapça alfabe kitapçığıdır. Yazarına dair bilgi bulunmamaktadır.

²⁹ Muhammed İkrâm Andışmend, *Maarif Asri Afganistan* (Kabil: Meyvend Matbaa, 2011), 75. Ayrıca bk. Kamgar, *Tarih Maarif Afganistan*, 80.

³⁰ Kamgar, *Tarih Maarif Afganistan*, 99.

³¹ <https://www.gmic.gov.af/dari/social/3704-2018-08-29-07-39-25>. (Erişim 25 Aralık 2019).

medreselerde darülhuffâz genellikle medreselere bağlı bir bölüm olarak işlev yapmaktadır. Dârülhuffâzların tek başlarına bir eğitim kurumu olarak görüldüğü çok nadirdir.³²

Afganistan'da uzun yıllar iktidara gelen devlet başkanlarının bir kaçı hariç, eğitim öğretime özellikle de Kur'ân ve dinî eğitimlerin verildiği medreselere gerektiği kadar teveccüh göstermemiş veya gösterememiştir. Bu sebeple Afganistan'ın Müslüman halkı yüzyıllardan beri kendi imkânlarıyla medreseler kurarak ve camiler yaptırarak çocuklarının başta Kur'ân eğitimi olmak üzere diğer dinî eğitimlerini idame ettirmeye çalışmışlardır.³³

Amerikan Sesi basın organının 04.08.2013 tarihli Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı'ndan bir yetkiliye dayandırdığı bilgiye göre ise, ülke genelinde kayıt altına alınmayan 13000 medresenin olduğu, bunların devlet tarafından kayıt altına alınması çabalarının devam ettiği ama halkın buna karşı tepki göstereceği göz önünde bulundurularak hepsinin kayıt altına alınmasının, mümkün olmadığı ifade edilmektedir.³⁴

Afganistan'ın Herat ilinde Ensâr Dârülulûmu adlı bir medresenin yöneticisi olan ve halkın çoğunluğu tarafından tanınan Mevlânâ Mucibürrahman Ensârî'nin 2015 yılında verdiği bir televizyon röportajında sadece Afganistan'ın batı bölgesinde devlete hiçbir şekilde bağlı ve kaydı olmayan 1000 medresenin olduğunu ifade etmektedir.³⁵

Şunu da belirtmemiz gerekiyor ki Afganistan'da bu medreseler, sıklıkla radikal düşünceleri yayma merkezi olarak gündeme gelmektedir. Özellikle Pakistan medreselerinde eğitim görüp Afganistan'a dönen ve bu medreselerde görev yapanlar hakkında bu düşünce yaygındır. Geçmişte Ruslar'a karşı cihat eden Afgan halkının liderlerinin de bu ülkede kalarak Afganistan'daki savaşlara katılmış olması, hâlâ bir silahlı grup olarak hükümete karşı savaştan Taliban örgütünün Pakistan topraklarında kurulmuş olması, Afganistan hakkında böyle bir fikir uyandırıyor olmasının olağan olduğu kanaatindeyiz.³⁶

O coğrafyada büyümüş ve 34 ilin 14'ünü gezmiş biri olarak şunu söyleyebiliriz; Afganistan'ın 34 il ve 364 ilçesinin binlerce köyünün hemen hepsinde en az bir gayr-ı resmî medrese mevcuttur. Tabii illerin merkezlerinde ilin büyük ve küçüklüğüne göre sayıları yüze yaklaşan medreselerin olduğu illerde bulunuyor. Bu sebeple Afganistan'da bulunan gayr-ı resmî medreselerin sayısının binlerce olabileceğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır diye düşünüyoruz.

³² Kamgar, *Tarih Maarif Afganistan*, 11.

³³ Kamgar, *Tarih Maarif Afganistan*, 13.

³⁴ <https://www.darivoo.com/a/secondary-school-afghanistan/1726615.html>. (Erişim 13 Mart 2020).

³⁵ Röportajın tamamına bu adresten ulaşılabilir. Bk. <https://www.youtube.com/watch?v=LVqHwBj4TsM&t=1422s>. (Erişim 22 Mart 2020).

³⁶ Haberler için bk. <https://www.etilaatroz.com/27467/>, <http://www.bakhtarnews.com.af/dari/reports/item/83947-html?tmpl=component&print=1>, http://www.dailyafghanistan.com/editorial_detail.php?post_id=144282, <https://baztab.news/article/1256446> vb. (Erişim 28 Mart 2020)

1.3. Kurslar

Afganistan'da Kur'ân eğitimi veren merkezlerden biri de kurslardır. Bu kurslar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İl Milli Eğitim Müdürlükleri'nden izin alarak kendi geliştirdikleri sistemle Kur'ân öğretmektedirler. Kurslar daha çok resmî eğitim saatleri dışında (mesai saatleri dışında) ya sabah namazından sonra mesai başlama saatine kadar veya mesai saati bitiminden akşam namazına kadar olan zaman diliminde eğitim veriyorlar. Farklı derslerde farklı farklı kurslar olduğu gibi, bir kurs farklı farklı derslerin eğitimini de verebiliyor. Sayıları hakkında tam bir bilgi olmayan bu kurslar, bazen herhangi bir izin almadan da kursların açıldığı, dolayısıyla kalitesiz eğitimler verdiği Milli Eğitim Bakanlığı denetiminde tespit edilip kapatıldığı hakkında bilgiler de mevcuttur.³⁷

1.4. Camiler / Mescidler

Afganistan'da Kur'ân eğitimi veren merkezlerin en başında camiler gelir. Arapça cem' kökünden türeyen, "toplayan, bir araya getiren" anlamındaki câmi' kelimesi, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescidler için kullanılan el-mescidü'l-câmi' (cemaati toplayan mescid) tamlamasının kısaltılmış şeklidir.³⁸

Hâlihazırda da Afganistan'da cami kelimesi yerine mescid kullanılmaktadır. Hatta üstte yer alan açıklamalardaki gibi, Cuma namazı kılınanlara cami mescid (مسجد جامع) ve Cuma namazı kılınmayanlarına ise sadece mescid denilmektedir. Tabi Afganistan'da her mescidde Cuma namazı kılınmaz. Mesela bir ilçe de birçok mescid vardır ama cami mescid (مسجد جامع) bir, iki veya birkaç adet olup Cuma ve bayram namazları toplu bir şekilde oralarda kılınmaktadır.

Afganistan'da camilerin (mescidler) sayısı hakkında net bir bilgi yoktur. Resmî olarak Afganistan İslâm Cumhuriyeti Devletinin, Hac, İrşat ve Evkaf Bakanlığı'na bağlı, İrşat ve Cami İşleri Genel Müdürlüğü adı altında bir idaresi mevcuttur. Bu idare camiler ve hanekahların (Tekke) her türlü iş ve işleyişinden sorumludur. Adı geçen idarenin verilerine göre 2018 yılı itibariyle sadece başkent Kabil'de 1627 cami bulunmaktadır. Bu camiler alttaki cetvel de görüldüğü gibi kategorize edilmiştir.

Tablo 1: 2018 İtibariyle Başkent Kabil'de Bulunan Camilerin Sayısı

A	Resmî cami mescidi (مسجد جامع)	262
B	Resmî mescid	630
C	Gayr-ı resmî cami mescidi	452
D	Gayr-ı resmî mescid	283
	Toplam	1627

Burada resmîden maksat adı geçen idare tarafından kayıt altına alınıp görevlilerinin devlet tarafından atanıp görev yapığı anlamındadır. Gayr-ı resmîden maksat ise camilerdeki görevlilerin devlet tarafından değil de caminin bulunduğu

³⁷ <https://da.azadiradio.com/a/24954716.html> ve <https://www.avapress.com/fa/report/34098>. [Erişim 25 Mart 2020].

³⁸ İbrahim Mustafa vd., "Mescid", 2/867.

mahalledeki halk tarafından belirlenip, tüm masrafların halk tarafından karşılanıyor olmasıdır. Yine mescid Cuma namazı hariç, beş vakit namazın cemaatle kılındığı ve cami mescidi ise vakit namazlarının yanında Cuma namazının da kılındığı camilerdir. Adı geçen idare 2018 yılında, Kabil dışında ülkenin 33 ilinde bulunan camilerin kategorilere göre sayısını ise aşağıdaki gibi açıklamıştır.

Tablo 2: Kabil Hariç Afganistan'ın 33 İlinde bulunan Camilerin Sayısı

A	Resmî camiler	3645
B	Gayr-ı resmî camiler	74927
C	Kayıt Altına Alınan Camiler	78572
D	Ülke Genelinde Tahmini Cami Sayısı	100 binin üzeri

Görüldüğü gibi ülke genelindeki camilerin neredeyse çok az bir kısmı devlet tarafından resmîleştirilmiştir. Bunun birçok sebebi vardır. İlk olarak Afganistan yaklaşık 40 yıldır savaşın içerisinde olan bir ülke olduğu için bu kadar camiye resmîleştirip onların görevlilerine devletin ücret ödeyebilmesi zordur. İkincisi, devlet hâlâ (2020) ülkede bulunan silahlı örgütlerle bir çatışma içerisinde olup ülkenin genelini kontrol altına alabilmiş değildir. Üçüncüsü halk eskiden beri cami imamlarını kendi aralarında anlaşarak tayin ettiklerinden bazı yerlerde halkın devletin atayacağı cami imamlarına karşı çıkmaktan korkmaktadırlar. Hal böyle olunca hem cemaatle namaz kılma yeri hem de genel olarak Afganistan çocuklarının ilk eğitim merkezi olan camiler tek düze olmayıp her camide farklı şekilde uygulamalarla eğitim almaktadırlar.³⁹

2. Kur'ân ve Kıraat Eğitimi Veren Müesseselerin Müfredat ve Materyal Yönünden İncelenmesi

Afganistan'da Kur'ân ve Kıraat eğitimi veren müesseseleri inceledikten sonra şimdi de bu kurumlardaki Kur'ân ve kıraat eğitimindeki müfredat ve materyalleri gözden geçirelim.

2.1. Milli Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Okullarda Kur'ân Eğitimi

Bu okullarda 12 yıl eğitim verilmektedir. Eğitim öğretim yılı süresi 8 aydan oluşup, haftada 6 gün eğitim görülmektedir. Ülkedeki yasaların gereği, devletin resmî işleyişine bağlı olarak, mesai Cumartesi başlayıp Perşembe öğlen sona ermektedir. Perşembe yarım gün ve Cuma ise tüm gün Afganistan'da haftanın resmî tatil günüdür. Diğer derslerin yanında ilk sınıftan başlayarak Kur'ân dersi verilmektedir. Altıncı sınıfa kadar devam eden Kur'ân dersleri, 7, 8 ve 9. sınıflarda ise Kur'ân ve tecvid dersi şeklinde sürdürülür.

Birinci sınıfta öğrencilere haftada 3 saat olmak üzere toplam 84 saat Kur'ân dersi verilir. Bu sınıfta hem Arapça alfabe öğretilir hem de bazı kısa sûreler ezberlettirilir.⁴⁰

³⁹ 2018 yılı Hac, İrsat ve Evkaf Bakanlığı raporu. Bk. <https://mohia.gov.af/sites/default/files/2019-10/%DA%86%D8%A7%D8%B1%D8%AA%20%D8%AA%D8%B4%DA%A9%DB%8C%D9%84%20%D9%85%DA%A9%D9%85%D9%84.pdf>. (Erişim 22 Ocak 2020).

⁴⁰ Abdüselâm Tâ'ib vd., *Amuziş Kur'ân Kerîm berayi sinfi avval* (Kabil: Neşerat-ı Vezarat-i Maarif-i Afganistan, 2017), 1-5.

İkinci sınıfta öğrencilere haftada 3 saat olmak üzere toplam 84 saat Kur'ân dersi verilir. Bu sınıfın dersleri Kur'ân'ın fazileti hakkında kısa bilgi, yüzünden okuma, tilâvet ve ezberden oluşmaktadır. Yüzünden okuma ve tilâvette Bakara sûresinin 1-59. ayetleri her derste bir ayet olacak şekilde okutulmaktadır. Ezber kısmında ise yine kısa sûrelerin ezberletilmesine devam edilir.⁴¹

Üçüncü sınıfta ikinci sınıfta gösterilen dersler tekrar edilir. Daha çok okuyarak telaffuzların düzeltilmesine özen gösterilir. Yüzünden okumaya Bakara sûresinin 60. ayetinden başlayıp 108. ayetine kadar devam edilir.⁴²

Dördüncü sınıfta sûrelerin sayısı ve iniş yerlerine göre ikiye ayrıldığı anlatılır. Mekkî ve Medenî sûreler hakkında genel bilgiler verilir. Kur'ân fazileti hakkında biraz daha fazla bilgi aktarılır. Bakara sûresinin 109. ayetinden başlayıp 178. ayetine kadar doğru telaffuz ve tecvide uygun olarak yüzünden okumaya devam edilir.⁴³

Beşinci sınıfta ders saatlerinin %10'u ezbere kalan kısmı ise Kur'ân hakkında genel bilgiler, Kur'ân okumanın âdâbı, Kur'ân dersi kitabı olan elindeki kitapların muhafaza edilişi ve taşınması konularına ayrılır. Vahiy konusuna kısaca değinilerek Bakara sûresinin 179. ayetinden sonuna kadar yüzünden tecvidli bir şekilde okumaya devam edilir.⁴⁴

Altıncı sınıfta Kur'ân derslerine tilâvet secdesinin anlatımıyla başlanır. Tilâvet secdesi ayetlerinin sayısı ve tanıtımı yapılır. Secdenin yapılışı, uygulamalı olarak gösterilir. Namazda tilâvet secdesinin nasıl yapılacağı, secde ayetlerinin hangi sûrelerde olduğu vb. konular anlatılır. Kısa sûrelerin ezberletilmesinin yanında Âl-i İmrân sûresinin tamamı Nisâ sûresinin de ilk 28 ayeti tecvidle yüzünden okunmaya devam eder.⁴⁵

Yedinci ve sekizinci sınıflar da Kur'ân dersi adı "Tecvid" dersi olarak değişir. Bu iki sınıfta öğrencilere tecvidin tanımı, konusu ve hedefi, mahreçleri yakın olan bazı harfler, tefhîm ve terkîk, şeddeli Mîm ve Nûn'un hükümleri, tenvin ve sakin nûn mevzusu, Kur'ân okunurken mutlak istiâze ve besmele ile başlanması gerektiği, idgam, vakf ve sembolleri, kalkale harfleri ve edâ edilişi, râ harfinin durumları, iklâb, izhâr, ihfâ, sîn harfinin Sâd harfi gibi okunuş durumları, med çeşitleri ve hükümleri, Secde konusu, cüz, hizb (حزب), nısf (نصف), rub' (ربع) ve sembolleri, gunne, şemsî ve kamerî Lâm ve kelimedede yazılan ama okunmayan harfler gibi tecvid konuları anlatılır.⁴⁶

⁴¹ Abdülhelâm Tâ'ib - Mayil Aka Muttekî, *Amuziş Kur'ân-ı Kerîm berayi sınıfı du* (Kabil: Neşerat-ı Vezarat-i Maarif-i Afganistan, 2017), Giriş bölümü.

⁴² Abdülhelâm Tâ'ib - Mayil Aka Muttekî, *Amuziş Kur'ân-ı Kerîm berayi sınıfı siyum* (Kabil: Neşerat-ı Vezarat-i Maarif-i Afganistan, 2017), Giriş bölümü.

⁴³ Abdülhelâm Tâ'ib - Mayil Aka Muttekî, *Amuziş Kur'ân-ı Kerîm berayi sınıfı çarum* (Kabil: Neşerat-ı Vezarat-i Maarif-i Afganistan, 2017), 1-10.

⁴⁴ Guruhi muellifanı kitab hayi darsi talimatı İslâmî, *Amuziş Kur'ân-ı Kerîm berayi sınıfı pancum* (Kabil: Neşerat-ı Vezarat-i Maarif-i Afganistan, 2019), 1-30.

⁴⁵ Abdülhelâm Tâ'ib - Mayil Aka Muttekî, *Amuziş Kur'ân-ı Kerim berayi sınıfı şaşşum* (Kabil: Neşerat-ı Vezarat-i Maarif-i Afganistan, 2017), 1-79.

⁴⁶ Fazlullah Niyazî - Muhammed Ağa Haşimî, *Kur'ân ve Tecvid sınıfı haftum* (Kabil: Neşerat-ı Vezarat-i Maarif-i Afganistan, 2017), 1-14.

Dokuzuncu sınıfta aynı konular tekrar edilir. Lise sınıflarında ise (10, 11 ve 12. sınıflar) programda ekseriyetle İslâmî bilgiler ve tefsir dersleri yer aldığından Kur'ân ve Tecvid derslerine yer verilmemektedir.⁴⁷

2.2. Milli Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Dârülhuffâzlarda Kur'ân Eğitimi

Dârülhuffâzların ana amacı hâfız yetiştirme olduğu için burada daha çok İslâm eğitimi, bunun içerisinde de daha çok Kur'ân eğitimi yer alır. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olduğu için ders kitapları olarak resmî okulların eğitiminde kullanılan kitaplar okutulur. Bu kurumda birinci sınıfın toplam 24 ders saatinin 15 saatini Kur'ân dersleri oluşturur. Birinci sınıfta öğrenciler genellikle yüzünden Kur'ân-ı Kerîm okumayı öğrenmiş oluyorlar. İkinci sınıfta toplam 29 saatlik dersin 20 saatini Kur'ân Ezberi oluşturur. Bu sınıfta haftalık bir saat de başlangıç seviyesinde tecvid anlatılmaya başlanır. Üçüncü sınıfta ise toplam 36 ders saatinin 22 saati Kur'ân ezberleme ve iki saat da tecvid için ayrılır. Dördüncü ve beşinci sınıflarda ise öğrenciler haftada toplam 36 saat ders görür. Bunun 20 saati Kur'ân ezberleme ve yine iki saati tecvide ayrılır.⁴⁸

Haftalık ders saatinin 38 olduğu altıncı sınıfta bunun 22 saati Kur'ân ezberlemeye ayrılırken tecvid dersi bir saate iner. Yedinci sınıfta da toplam 36 ders saatinin 20 saati Kur'ân ezberleme bir saati tecvid, sekizinci sınıfta 36 ders saatinin 18 saati Kur'ân ezberleme bir saati tecvid ve dokuzuncu sınıfta 36 ders saatinin 12 saati Kur'ân ezberleme ve bir saati tecvid dersine ayrılır. Ezber ise Kur'ân'ın başından başlayıp öğrencilerin zekâ düzeyine göre bir ayet, birkaç ayet, yarım sayfa veya bir sayfa şeklindedir.⁴⁹

Genellikle öğrenciler dokuzuncu sınıfın sonunda hâfızlığı tamamlamış olurlar. Bu arada tabi ki bazı öğrenciler daha önceki sınıflarda da hâfızlığını tamamlayabilir. Onlarda o ders saatlerini hâfızlık sağlama veya diğer derslerine ayırmaktadırlar. Bundan sonraki üç sınıfta ise (10, 11 ve 12. sınıflarda) haftalık toplam derslerin 12 saati hâfızlık sağlamaya ayrılır.⁵⁰

Dârülhuffâzlardan mezun olanlar imam olabilecek düzeyde olmaları gerektiği için hâfızlığın yanında hat, fıkıh ve usûlü, hadis ve usûlü, akaid, siyer, Arapça, sarf, nahiv, feraiz (miras hukuku), mantık, tefsir ve usûlü gibi çoğunluğu din eğitimi dersleri başta olmak üzere matematik, ülkenin resmî dilleri (Peştunca ve Farsça), beden eğitimi, sosyal bilgiler ve yabancı dil dersleri de görmektedirler.

2.3. Milli Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Medreselerde Kur'ân Eğitimi

Bu medreselerde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı oldukları için bakanlığa ait kitaplar üzerinden Kur'ân eğitimi verilmektedirler. Bu medreselerde hâfızlık eğitimi

⁴⁷ Fazlullah Niyazî - Muhammed Ağa Haşimî, *Kur'ân ve Tecvid sınıfı haşum* (Kabil: Neşerat-ı Vezarat-i Maarif-i Afganistan, 2017), 1-15.

⁴⁸ Abdul Naim Sulaimanqul, *Afganistan'da Hadis Öğretimi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 58-60.

⁴⁹ Bu kurumların birinden mezun olan Muhammed Nabi Elçi ile 12 Nisan 2020 tarihinde yapılan görüşmeden nakledilmiştir.

⁵⁰ Sulaimanqul, *Afganistan'da Hadis Öğretimi*, 60-66.

verilmemektedir. Bu medreselerin %60'ı dinî dersler (buna Kur'ân eğitimi de dâhil) %40'ı da diğer derslere yer verilmektedir.⁵¹

2.4. İrsat, Hac ve Evkaf Bakanlığı'na Bağlı Kıraat Yüksekokulunda Kur'ân Eğitimi

Son yüz yılda Afganistan'da kıraat ilminin geçmişine baktığımızda ise 20. yüz yılların birinci çeyreğinde Suudi Arabistan'a kıraat-ı seb'a öğrenmek için gidenlerin olduğunu görmekteyiz. Bu gidenlerden eğitimini tamamlayıp ülkeye dönenler, dönemin Afganistan kralının onayıyla medrese açarak eğitim vermişler ve bu alanda eserler yazmışlardır. *Zübdetü't-Tecvid*⁵² ve *Tuhfetü'l-Etfa'*⁵³ Farsça dilinde manzum edilmesi bunlardan sadece iki tanesidir.⁵⁴ Sonrasında ise kıraat ilminin ayrı bir ilim olarak resmî bir şekilde ders verildiğine rastlamıyoruz.

Günümüzde Afganistan'da Kur'ân ve kıraat ilminde en yüksek düzeyde eğitim veren kurum ise Hac, İrsat ve Evkaf Bakanlığı, Kurrâ İşleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Kıraat Yüksekokuludur. Bu kurumda eğitim iki yıllık olup dört dönemden oluşmaktadır. İki yıllık bu eğitim döneminde kıraat ilmine ağırlık verilmektedir. Kıraat-ı Seb'a ve kıraat-ı aşere uygulamalı olarak öğretilir. Bunun yanında İmam Şâtıbî tarafından yazılan *Şâtıbiyye*⁵⁵ ve İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) tarafından kaleme alınan *Dürre* adlı manzum metinler şerhleri ile beraber İbnü'l-Cezerî'nin *Tabakâtü'l-kurrâ*⁵⁶ ve *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kıraâtü'l-âşr*⁵⁷ ve *Müncidü'l-mukriîn*'i, Ebû Şâme el-Makdisî'nin (ö. 665/1267) *el-Mürşidü'l-vecîz*'i⁵⁸ ve kıraat tarihi ile ilgili kitaplar okutulur. Tabi bunların yanında akaid, fıkıh, tefsir ve hadis gibi İslâmî ilimler dersleri de verilmektedir. Buradan mezun olanlar yüksekokul düzeyinde mezun oldukları için belli sınavlara girerek başarılı olmaları durumunda Şeriyât fakültelerine girebilmektedirler. Afganistan'a yaptığımız ziyarette başkent Kabil, Cûzcân ve Belh Üniversiteleri'ne gittiğimizde ise şu ana kadar üniversitelerde Kur'ân-ı Kerîm'i güzel okuma ve kıraat bölümünün ayrı bir ana bilim dalı olarak bulunmadığı bilgisine ulaştık.⁵⁹

⁵¹ Sulaimanqul, *Afganistan'da Hadis Öğretimi*, 58-59.

⁵² Bu eser Afganistanlı Hafız Nik Muhammed'e aittir. Eser genel olarak tecvid ve kısmen kıraat konularını Farsça olarak manzum bir şekilde anlatmaktadır.

⁵³ Aslı Arapça olan bu eseri Hafız Nik Muhammed Farsça olarak nazmetmiştir.

⁵⁴ Nik Muhammed, *Zübdetü't-tecvîd*, (Kabil: Dârül-Saştanat Matbaa, ts.), 1-5.

⁵⁵ Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) kırâat-i seb'aya dair kasidesidir. Detaylı bilgi için bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/es-satibiyye>. (Erişim 25 Ekim 2020).

⁵⁶ İbnü'l-Cezerî'ye ait olan bu eser "Tabakâtü'l-Kubrâ", "Târîhu Kebîr" ve "Nihâyetü'd-dirâyât fi esmâi ricâlil-kırâat" isimleriyle de bilinir. Detaylı bilgi için bk. Ali Osman Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-neşr* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016), 227.

⁵⁷ İbnü'l-Cezerî'nin manzumeleri arasında en hacimli olanıdır. Geniş bilgi için bk. Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-neşr*, 241.

⁵⁸ Ebû Şâme el-Makdisî'nin yedi harf ve kıraatlere dair kaleme aldığı eseridir.

⁵⁹ Yüksekokulun sosyal medya hesabı ve burada görev yapan Hâfız Abdülbasîr hoca ile 30 Mart 2020 tarihinde yapılan görüşmeden nakledilmiştir.

2.5. Gayr-i Resmî Medreseler ve Dârülhuffâzlarda Kur'ân Eğitimi ve Hâfızlık

Gayri resmî medrese ve dârülhuffâzlardan maksat bu müesseselerin hiçbir şekilde devlete kayıtlı ve bağlı olmadığını yukarıda belirtmiştik. Hemen hemen Afganistan'ın her bölgesinde bulunan bu müesseselerin hocaları ya Buhara veya da Hindistan'da (Diyûbend) eğitim almış insanlardan oluşmaktaydı. Kayıtları olmadığı için sayıları hakkında net bir bilgi bulunmayan bu müesseseler hâlâ Afganistan'da dinî eğitimin, özellikle de Kur'ân eğitiminin en önemli merkezlerindedir.

Görevlileri de devletten maaş almayıp kendi müfredatlarını kendileri hazırlamaktadırlar. Bu konuda ne yazık ki kendi aralarında hâlâ tam anlamıyla bir birlik sağlayamamışlardır. Bu müesseselerdeki müfredat devlet tarafından değil, her medrese ve dârülhuffâzda görev yapan hocalar ve sorumlular tarafından hazırlanmaktadır. Bu yüzden bu müesseseler arasında bir eğitim müfredatı birliğinden bahsetmek mümkün değil. Son yıllarda bu konuda bazı çalışmalar da olmuştur. Mesela 2010 yılında Afganistan'ın kuzey illerinde müderrislik yapan birkaç din adamı (mevlevîler) tarafından "Nisab-i Dersî-yi Şurâ-yi İnsicam-ı Medâris-i Dinî-yi Afganistan" adı altında bir ortak müfredat hazırlanmıştır. Bu heyetin önderliğini Cûzcân vilayetinin Huaca du Koh ilçesindeki "Dârülulûm-ı Cûzcân" medresesinin ser müderrisi olan Mevlevî Abdülhafız Karşî yapmıştır. Bu müfredata göre medreselerde din âlimi (mevlevî) olabilmek için 16 yıllık bir eğitim planlanmıştır.⁶⁰

Bu sürenin ilk sınıflarında Kur'ân eğitimi yer almaktadır. Birinci sınıfta öğrencilerine Kur'ân eğitimi adına Arapça alfabeyi öğretmek için kaide okutulur. Genel olarak Afganistan'da *Kaide-i Nûrânî*⁶¹, *Kaide-i Bağdâdî*⁶² ve *Kaide-i Afgânî*⁶³ kullanılmaktadır. İkinci sınıfta da yine Kur'ân'ı yüzünden okuyabilme adına eğitimler verilmektedir. Üçüncü sınıfta öğrenci artık yüzünden rahatça okuyabildiği için on beşinci cüzün sonuna kadar yüzünden okumakla bazı kısa sûreleri de ezberletilmektedir. Dördüncü sınıfta Kur'ân'ın sonuna kadar yüzünden okutulmakla kısa sûreler Fecr sûresine kadar ezberletilmektedir. Beşinci sınıfta artık öğrenci Kur'ân'ı yüzünden rahatlıkla okuyabildiği için tecvid derslerine başlanıp 30. cüz ezberletilmektedir. Altıncı sınıfta sadece tecvid dersleri verilmektedir. Bunun yanında öğrenciler çoğunluğunu İslâmî derslerin oluşturduğu diğer dersleri de görmektedirler. Belirttiğimiz bu müfredat Afganistan'daki tüm medreseleri kapsamadığı gibi dârülhuffâzlarda da durum farklı işlemektedir.

Dârülhuffâzlarda öncelik hâfızlık olduğu için öğrenciler Kur'ân'ı yüzünden okuyabilme kabiliyetini edindikten hemen sonra hâfızlığa başlar. Her öğrenci farklı zekâ düzeyine sahip olduğu için hoca, öğrencinin düzeyine göre günde bir ayet, birkaç ayet, yarım sayfa, bir sayfa veya daha fazla Kur'ân ezberlettirmeye gayret eder. Bu müesseselerde Kur'ân'ı yüzünden okumayı öğrenince hıfza başlanır. Gayr-ı resmî merkezler olduğu için hepsinin aynı sistemi takip ettiğinden söz etmek mümkün

⁶⁰ Müfredat'ın detayları için bk. Sulaimanqul, *Afganistan'da Hadis Öğretimi*, 92-102.

⁶¹ Kâri Fetih Muhammed Panipeti'nin Kur'ân öğretimi için yazdığı Arapça alfabe kitapçığıdır.

⁶² Yazarı belli olmayan bu çalışma, Kur'ân öğretimi için kullanılan Arapça alfabe kitapçığıdır.

⁶³ Afganistanlı Kur'ân hocaları tarafından hazırlanan ve Kur'ân öğretiminde kullanılan alfabe kitapçığıdır.

değildir. Hâfızlıkta daha çok Suud baskısı sayfa tamam (ayetin sonu sayfanın sonuna denk gelen) Mushaflar kullanılır. Görevli hocanın belirlediği tarzda günde bir ayet, birkaç ayet, yarım sayfa, bir sayfa veya birkaç sayfa ezberleyip hocaya dinleterek geçirilir. Bazı hocalar ezberlemeye son cüzün sonundan başlatıp son 15 cüz tamamlanınca ilk cüzün başından başlayıp ilk 15 cüzü de ezberletir. Genellikle ilk cüzün başından başlanır ve son cüze kadar devam edilir. Hâfızlık tamamlanınca kadar tecvid dersi anlatarak değil daha çok fem-i muhsin⁶⁴ hocanın ağzından dinleyerek tecvid kaidelerine uygun biçimde okunup ezberlenir. Bu şekilde Kur'ân'ın tamamı hocanın yanından geçirilir.

2.6. Kurslarda Kur'ân Eğitimi ve Hâfızlık

Afganistan'da kurslar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İl Milli Eğitim Müdürlükleri'nden resmî izin alarak eğitim verebilirler. Sadece Kur'ân eğitimi ve hâfızlık gibi eğitimler veren kurslar Hac, İrşat ve Evkaf Bakanlığı'ndan alınan izinle de eğitim verebilmektedirler. Bu kursların bazıları okul eğitimlerine destek mahiyette sayılabileceği gibi, bazıları da daha ileri düzeyde eğitimler de vermektedirler. Sayıları hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Kursların branşlarına göre eğitim müfredatları farklı olduğu gibi, aynı branşta eğitim veren kurslarda da müfredat değişiklik gösterebilir. Çünkü kurslar eğitim müfredatlarını kendi eğitim kadrosu veya yetkili hocası yönetiminde hazırlarlar.

Bazıları temel olarak Kur'ân öğretmeyi öğretirken bazıları ise buna tecvid eğitimini de katarak vermektedir. Bazı kurslar, tecvid ve kıraat eğitimini birlikte verirken, bazıları buna tahkik okuma ve ses çalışmalarını da eklemektedir. Mesela Peyâm-i Mü'min Kursu öğrencileri birinci sınıftan alıp Arapça alfabe ve devamında Kur'ân okumayı öğretmek için kendi tasarladığı *Kâide-i Mü'min'i*⁶⁵ okutarak başlatır. Ardından öğrencinin talebine göre ya hâfızlık, ya da hâfızlık istemiyorsa da kendilerinin her sınıf için hazırladıkları İslâmî ilimleri içeren kitaplar okutur.⁶⁶ Abdülkebîr Haydârî Kur'ân Kursunda ise Kur'ân'ı yüzünden ve akıcı okuma, uygulamalı temel tecvid, uygulamalı orta seviye tecvid, lahn ve ses çalışmaları, uzmanlık düzeyinde tecvid, hâfızlık ve kıraat-ı seb'a konuları ders verilmektedir. Kursların bazıları Kur'ân öğrenmek için Arapça alfabe öğretiminde Milli Eğitim Bakanlığı'nın tasarladıkları kitapları kullanırken, bazıları da kendi tasarladıkları Arapça alfabe kitapçıklarını kullanırlar.

Kurslarda hâfızlık az da olsa yaptırılmaktadır. Ama diğer hâfızlık yapılan müesseseler kadar yaygın değildir. Sebebi ise kursların dünyanın her yerinde olduğu gibi Afganistan'da da resmî eğitimlere destek eğitim şeklinde bir fonksiyon icra etmeleridir. Kurslar genellikle sabah namazından sonra mesai saatinin başlangıcına

⁶⁴ Tecvid ilminin teorigini bilmenin yanında, uygulamasını iyi bilen bir üstadın ağzından duyarak öğrenmeye fem-i muhsin denir. Bk. Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 14. Baskı (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2018), 29; ayrıca bk. Mustafa Kılıç, "İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur'ân Eğitimi Üzerine Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2014), 77.

⁶⁵ Peyam-ı Mü'min Kursu'nda Kur'ân öğretiminde kullanılan Arapça alfabe kitapçığıdır.

⁶⁶ Ustadanı kursu Peyâm-i Mü'min, *kâide-i Mü'min* (Cûzcân: Ahmadi Matbaa, 2018.), 2. Ayrıca bk. Niyazî, *Malumatı İslâmî*, 59.

kadar veya mesai saatinin bitiminden akşama kadar olan sürede faaliyet göstermektedir. Daha çok resmî okullara giden öğrenciler bu kurslara gittikleri için hizmet verdiği süreler hâfızlık için yeterli gelmemektedir. Bu sebeple kurslarda hâfızların yetişmesi daha az görülmektedir. Son zamanlarda bazı kurslar kırsal bölgelerden bazı öğrencileri kendileri eğiterek, tekrar o bölgede kendi evinde veya kursun ayarladığı yerlerde şubeler açıp onları hoca olarak görevlendirmektedirler. Kırsal bölgeler de ise okullara rağbet az olduğundan, bu kurslara gelip özellikle küçük yaşta kız çocuklar bu kurslarda hem Kur'ân öğrenip hem de hâfızlık yapmaktadırlar.

2.7. Camilerde Kur'ân Eğitimi ve Hâfızlık

Hz. Peygamber'in (s.a.v.), bir gün camiye girdiğinde cemaatin bir kısmını dua ve zikirle, diğer bir kısmını ilimle meşgul halde görüp, "Ben muallim olarak gönderildim" diyerek ilimle meşgul olanların yanına oturması⁶⁷, asr-ı saâdette caminin eğitim ve öğretim alanındaki fonksiyonunu göstermeye yeterlidir.

Afganistan'da Kur'ân eğitimi verilen merkezlerin en başında geleni ise camilerdir Afganistan'ın İslâm topraklarına katılmasıyla farklı dönemlerde birçok cami inşa edilmiştir. Bu camilerde en başta Kur'ân eğitimi olmak üzere temel İslâm bilimleri anlatılırdı. 1868 yılında ilk resmî okulunun ülkede tesis edilmesine kadar neredeyse camiler ana eğitim merkezi halindeydi. Ülkede camiler eğitim öğretim misyonunu üstlenmiş camilerde insanlar hocanın etrafında toplanarak ders halkalarını oluştururdu. Bu ders halkalar bazen bir cami cemaatini kapsarken bazen bir mahalleyi bazen de bir köyü kapsardı. Bu halkaların ilçe veya il bazında en üst makamında büyük bir hoca yer alır, küçük halkalarda eğitimlerini tamamlayanlar dilerlerse bir üst halkaya geçerek eğitimine devam ederdi.⁶⁸

Afganistan'da camilerde verilen eğitim hem ücretsiz hem de fiziki olarak kolay erişilebilir olduğundan camideki Molla İmam eğitim veriyorsa, çocuklar 5-6 yaşından itibaren bu eğitimlere katılırlar. Camideki eğitimlerin yazılı bir müfredatı bulunmayıp cami hocasının yeteneği ve bilgisi belirler. Genel olarak camilerdeki eğitim, kelime-i şehâdet ile başlar sübhâneke, tahiyyat, salavâtlar ve duâlar ile devam eder. Salavâtlar ve duâlar namazda okunan salavâtlar ve duâlardır. Ardından hem namaz kılma uygulamalı olarak öğretilmeye hem de Kur'ân okumayı öğretebilmek için Arapça alfabenin öğretildiği kâide okutulur. Kaide'yi başarı ile tamamlayanlar Kur'ân'ı yüzünden okumayı öğrenir. Yüzünden okuma bittikten sonra ya hâfızlığa başlar ya da temel fikhî bilgiler ve akaidevî konular öğretilir. Cami hocasının ilmi seviyesine göre İslâmî ilimler eğitimine devam edilir. Belli bir seviyeden sonra ise ya çocuklar resmî okullara veya medreselere yönlendirilir. (Cûzcân ve Kâbil'deki bazı cami imamaları ile yapılan görüşmelerden, Ağustos 2019)

Kur'ân öğretiminde Alfabe öğrenimi için camilerde de eskiden beri *Kâide-i Bağdâdî* adlı kitapçık kullanılmaktadır. *Kâide-i Bağdâdî* diğer eğitim merkezlerinde

⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdül Bâkî (Halep: Dârül-ihyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), "Fazlû'l-ulemâ", 17.

⁶⁸ Muhammed Yûsuf Ezrak, *Kanun hai ulum wa sakafati İslâmî dar Afganistan* (Kabil: Merkezi Thk. Ulûm-i İslâmî, 1991), 46-48.

kullanılan kâidelerden daha basit ve kâğıt olarak daha ucuz kalitede basılmaktadır. Bunun sebebinin de herkesin erişebileceği ve ucuz fiyatta olması için böyle tasarlandığını düşünmekteyiz. Bu kâidede harfler bir kâide, her hareke bir kâide, üç harekeyi aynı anda tek harf üstünde uygulama bir kâide, her tenvin ayrı bir kâide olarak öğretilmektedir. Kâide'yi bitiren öğrenciler Kur'ân'ı yüzünden okuyabilme becerisini elde etmiş olurlar.

2.8. Evlerde Kur'ân Eğitimi

Evler de Afganistan'da Kur'ân öğretilen yerlerden biridir. Genellikle iki şekildedir.

Birincisi aile kendi çocuklarını elinden geldiği kadar, ebeveyninden biri Kur'ân okumayı biliyorsa çocuklarına öğretmeye çalışır. Bunun yanında evde sadece birkaç ayet veya kısa sûreyi bilen yaşlı insanlar da, evdeki çocuklara bildiklerini ezberden okur, çocuklar da sadece dinleyerek ezberlemeye çalışır. Bu şekilde de Kur'ân'ı yüzünden okumayı öğrenmeden de Kur'ân sûre ve ayetlerini ezberleyen çocuklar olabilmektedir.

İkincisi ise Molla-yi Hânegî olarak adlandırılır. Bir mahallede belli bir eğitimi tahsil etmiş olan kişi evinde çocuklara Kur'ân öğretir. Hocanın maddî sıkıntısı olmadığı takdirde bu eğitim gönüllü bir şekilde gerçekleşirken, tersi olduğunda öğrenciler her hafta hocaya bir ekmek ya da cüzî miktarda bir para verirler. Bu yöntem daha çok kızların eğitim alması için kullanılır. Özellikle hocasının kadın olması durumunda insanlar çekinmeden kız çocuklarını buraya eğitim için gönderebilmektedirler. Evlerdeki eğitimin amacı Kur'ân-ı Kerîm'i yüzünden okuyabilmektir. Burada başlangıçta namaz da çokça okunan kısa sûreleri ve duaları okutulur ve daha sonra *Kâide-i Bağdâdî (Haftıyek-i Hurd)* okutulur. Daha sonra da Kur'ân-ı Kerîm'in son cüzünün sonundan başlayarak başa doğru devam eder. Bundan sonra Kur'ân-ı Kerîm'e geçilir ve yüzünden okumaya başlanılır. Ev mollalarında okutulan kitaplar yöreye göre değişiklik gösterse de, genelde ilmihal bilgisi ve abidevî konular içeren kitaplardır. Resmî olmadığı için öğrencilere herhangi bir belge verilmemektedir.⁶⁹

3. Afganistan Topraklarında Yetişen Huffaz ve Kurrâ

Çalışmanın bu kısmında Afganistan topraklarında yetişmiş geçmişten günümüze kıraat ilmine hizmet etmiş âlim, huffaz ve kurrâdan birkaçını örnek olarak tanıtacağız.

3.1. Enderâbî

Tam adı Ebû Abdullâh Ahmed b. Ebî Ömer el-Enderâbî'dir (ö. 470/1077). Hayatı hakkında yeterli bilgi olmayan Enderâbî "Ahmed ez-Zâhid" lakabıyla da anılır. Hocalarının çoğunun Nîşâburlu olmasından hareketle öğrenimini ve özellikle kıraat ilmindeki ihtisasını bu şehirde tamamladığı söylenebilir. Ebû Ca'fer Ahmed b. Ebû Ahmed el-Merverrûzî'den Ebû Müzâhim el-Hâkânî'nin kıraatle ilgili "*Kasîde-i râiyye*"sini nakletmiş; Ebû Bekir Ahmed b. Hasan'dan Ebû Ca'fer, Nâfi' b. Abdurrahman, b. Âmir, Ebû Amr b. Alâ ve Âsım b. Behdele'nin; Ebû Ali Hasan b. Hüseyin el-Buhârî'den Ebû Amr, Âsım ve Kisâî'nin; Ebû Osman Saîd b. Muhammed el-Bahîrî'den Nâfi', İbn Kesîr ve Âsım'ın; Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Ahmed el-Attâr'dan Ya'kûb el-Hadramî'nin; Ebû

⁶⁹ Sulaimanqul, *Afganistan'da Hadis Öğretimi*, 87-88.

Bekir Muhammed b. Abdülazîz el-Hîrî'den Ebû Ca'fer'in; Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Habbâzî'den Nâfî' ve Ebû Ca'fer'in; Ebû Mansûr Nasr b. Bekir el-Mihrânî'den de Hamza ve Kisâî'nin kıraatlerini muhtelif tarikleriyle öğrenmiştir. Hadisle ilgilenen ve Ebû Amr Muhammed b. Yahyâ b. Hüseyin, Hâkim en-Nîsâbûrî gibi âlimlerden hadis rivayet eden Enderâbî, Kur'ân ilimleri ve özellikle kıraat alanında devrinin önde gelen âlimlerindedir. Enderâbî'nin günümüze ulaşan tek eseri *el-İzâh fi'l-kırâât*'tır. Elli üç bölümden meydana gelen ve Kur'ân ilimlerine dair pek çok konuyu ihtiva etmesiyle kendi türünde ilk kaynaklar arasında sayılan eserin bilinen yegâne nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır.⁷⁰

3.2. Muhammed b. Ahmet Belhî Rûdbarî

Ebû Bekir Muhammed b. Heysem Belhî Rûdbarî Mukurî Afganistan'ın merkez illerinden Gazne ilinin Mukur ilçesindedir. Gazne'de döneminin âlimlerinden edebiyat ve kıraat dersleri alan ve aynı zamanda hadis ilminde de yetkin olan Rudbârî, kıraat ilminde daha çok öne çıkmıştır. *Câmiü'l-kıraat* adlı eserini h. 489 yılında tamamlamış ve o dönem Gazne valisi olan Sultan Ebû Muzaffer İbrahim b. Mesud b. Mahmud b. Subuktegin'e sunmuştur. İbn Asâkir, Abdüsselâm b. Abdürrahim Herevî'nin bu eser hakkında "Bu kitabı Herat'ta gördüm. Tüm kıraatler onun kitabında en güzel şekilde incelenmiştir. Özellikle Kıraat-ı aşere ve onun senetleri yeterince dikkatli incelenmiştir. Kıraat ilminde Ebû Bekir Muhammed'in *Câmiü'l-kıraat* adlı kitabı gibi bir kitap yazılmamıştır." dediğini aktarmaktadır.⁷¹ Eserin matbû' olup olmadığı bilgisine ulaşılamamıştır. Ölüm tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır.

3.3. Hâfız Bereketullah Selim

Hâfız Bereketullah Selim 1950 yılında Afganistan'ın doğu illerinden olan Nangarhar ilinin Dihbala ilçesinde dünyaya geldi. Beş yaşında babasının yanında Kur'ân öğrenmeye başlayan Bereketullah 9 yaşında hâfız oldu. Küçük yaşlarında bir göz rahatsızlığı geçirdi. Bölgede doktor olmadığından yaşlı kadınların tavsiyeleriyle gözüne uygulanan yanlıs maddelerle görme yetisinin çoğunu kaybetmiş; buna rağmen 45 yaşına kadar kendi ihtiyaçlarını tek başına halledebilmiştir. Daha sonra eğitim için Mısır'a gitmiş burada Şeyh Mahmut el-Halîl el-Husarî ve Ebul-Ayneyn Şa'şa' gibi büyük zatların yanında kıraat ilmi eğitimini tamamlamıştır. 1970 yılında eğitimini tamamlayıp Afganistan'a dönmüş, 1972 yılında Afganistan radyo ve televizyonunun Kur'ân tilâvet etme bölümünün sorumluluğunu üstlenmiştir. Diğer taraftan Kabil Dârülhuffâz ve Dârülulûmu'nda hocalık yapmıştır. Afganistan İrşat, Hac ve Evkaf Bakanlığı'na bağlı Kurrâ İşleri Genel Müdürlüğü görevini yürütmekte olan Bereketullah, katıldığı 12 uluslararası hıfz ve hüsn-i tilâvet yarışmalarından sekizinde de birincilik elde etmiştir. (Oğlu Rahmetullah Salim ile yapılan görüşmeden, Mart 2020)

⁷⁰ Ali Rıza Temel, "Enderâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/185.

⁷¹ Mehdi Rahmanî Velefî - Mansûr Ceğatayî, *Tarihi Ulemayi Balh* (Tahran: Bunyadi Pzohiş hai İslâmî, 2007), 2/302-303.

3.4. Hâfız Abülkebir Haydârî

Hacı Gulam Haydar'ın oğlu Abdülkebir Haydârî 1983 Kabil'in Vezirabad bölgesinde, dindar bir ailede dünyaya geldi. Temel eğitimi o dönemin hocalarının yanından aldıktan sonra 2001 yılında eğitimini tamamlamak için Mısır'a gitti. Hâfızlığı ve diğer temel eğitimini tamamladıktan sonra Ezher Üniversitesi seb'a ve aşere kıraat bölümünü kazanarak burayı başarılı bir şekilde bitirdi. 2002 yılında Asya ve Afrika ülkelerinden katılan ve Kahire'de düzenlenen Kur'ân'ı güzel okuma yarışmasında ikinci oldu. 2003 yılında Endonezya'da düzenlenen uluslararası Kur'ân'ı güzel okuma yarışmasında birincilik elde etti. 2006'da Mısır'ın başkenti Kahire'de düzenlenen Kur'ân'ı güzel okuma yarışmasında ise Kur'ân'ı en iyi okuyan kişi olarak seçildi. 2018'de Rusya'nın başkenti Moskova'da düzenlenen Kur'ân'ı güzel okuma yarışmasında ise Kur'ân'ı dünyanın en iyi okuyanı unvanını elde etti. Abdülkebir Haydârî Afganistan'ın bilinen kurrâ ve hâfızlarından olup halı hazırda kendi adıyla çeşitli şubeleri bulunan şahsına ait Kur'ân kursu vardır. Bu kurstan yaklaşık 3000 öğrenci faydalanmaktadır. Kursun sorumluluğu görevinin yanında, ülke genelinde düzenlenen Kur'ân'ı güzel okuma yarışma ve programlarına katılmaktadır. (Hâfız Şekip Mansurî ile yapılan görüşmeden, Mart 2020)

3.5. Hâfız Habîbullah Nasrat Derzâbî

Molla Muhammed Ömer'in oğlu hâfız Habîbullah Nasrat Derzâbî Afganistan'ın kuzey illerinden biri olan Cûzcân ili, Darzâb ilçesi, Kara Yagaç köyünde dindar bir ailede dünyaya geldi. İlkokul eğitimini Faryab ilinde tamamlayan Derzâbî, Kur'ân'a olan aşırı ilgisinden dolayı Faryab Zahir Şahî Dârülhuffâzı sınavına girerek oraya girmeye başardı. Ülkede meydana gelen iç savştan dolayı burayı bırakıp ailesinin yaşadığı ilçesine geri dönmek zorunda kaldı. Derzâb ilçesinin merkezinde bulunan Cûş Halife Efendi'nin Medresesi ve yine bu ilçede bulunan görme engelli hafız Abdürreşîd'in yanında bir müddet eğitim aldıktan sonra ekonomik sıkıntılardan dolayı eğitimini bırakmak zorunda kaldı. 1982 yılında Pakistan'a giden Darzâbî bu ülkenin Afganistan sınırında bulunan Pîşâver şehrinde Hizb-i İslâmî Medresesi'nde hâfız Şefî' İstâlîf ve Cemî-i İslami Medreselerinden Mus'ab b. Umeyr Medresesinde hafız Seyyid İsrâîl'den eğitim aldı. Daha sonra Pakistan'ın Lâhûr şehrine geçen Darzâbî burada bir dinî medreseye giriş yaparak hâfızlığını tamamlar. 1984 yılında Faysal Âbât Dârülulûmu'na girmeyi başararak burada burada Hafs rivayetiyle Kur'ân'ı bitirerek tecvid eğitimleri aldı. 1989-1990 yıllarında seb'a ve aşere eğitimlerini tamamlayan Derzâbî, 1991 yılında Afganistan'a döndü. Kısa bir süre Darzâb ve Andhoy ilçelerinde Kârî Başîlik yapan Darzâbî daha sonra Cûzcân'ın Hoca Du Kuh ilçesinde bulunan Reşîdiye Medresesi'nde Kârî Başîlik görevine getirildi. Yaklaşık dokuz yıl görev yaptığı bu medresede binlerce öğrenciye Kur'ân öğretti.

2003 yılında devlete bağlı Afganistan'ın Belh ilinde yer alan Esedîyye Dârülulûmunda kıraat ve tecvid hocası olarak göreve başladı. Burada devletin resmî kurumunda görev yaparken o ilde bulunan Gazanfar Grup adlı hayırsever iş adamı tarafından finanse edilen Mirza Haşim Camii'nin yanında yer alan Ziyâül-Kur'ân adlı dârülhuffâzın başına geçerek burada ortalama her yıl 70 hafız yetiştirdi. Derzâbî'nin

yanından ders alıp dünyanın birçok ülkesinde bulunan Afganistanlı öğrencileri olduğu gibi Türkiye’den de birçok öğrencisi bulunmaktadır. Kur’ân ta’liminde ihtisas eğitimi kendisine borçlu olduğum hocamın, öğretim görevliliğinden imamlığa, mühendislikten dış hekimliğine, ihtisas mezunlarından temel İslâmî bilimlerin farklı dallarında yüksek lisanstan doktora düzeyine birçok öğrencisi bulunmaktadır.

SONUÇ

Afganistan’da Kur’ân ve kıraat eğitimi konu edinen bu çalışmada söz konusu Kur’ân eğitimi veren müesseselerin geçmişi ve güncel durumuna ilişkin tespit ve değerlendirmeler şu şekildedir:

İslâm’ın ortaya çıkışından sonraki dönemde Horasan olarak bilinen bu topraklar Emevîler ve Abbâsîler Dönemi’nde İslam’a büyük hizmetlerde bulunmuş özellikle de hilâfetin Emevîlerden Abbâsîler’e geçmesinde çok büyük rol oynamıştır. İslam’ın bu topraklara ulaşmasıyla Kur’ân öğretimi klasik olarak başlamış ve Abbâsîlerin ortadan kalkıp bu coğrafyada Müslüman devletleri kurulana kadar bu şekilde devam etmiştir. Bu devletlerden özellikle Gazneliler ve Timurlular Dönemi’nde Kur’ân eğitim merkezi olan camilere, medreseler, kütüphaneler ve diğerleri eklenmiştir. Bu merkezler başta Kur’ân eğitimi olmak üzere İslâmî ilimlerde hem bölgede hem de İslâm âleminde çok büyük şöhret elde etmiş ve İslâm dinine hizmet eden birçok âlim buralardan yetişmiştir.

Afganistan topraklarında kurulan büyük devletlerin sonuncusu diyebileceğimiz Timurluların ortadan kalkmasıyla Afganistan coğrafyası, etrafında kurulan Babürlüler, Şeybânîler ve Safevîler’in sürekli çatışma alanına dönüşmüş, bunun neticesinde müesseselerin büyük çoğunluğu zarar görmüş, büyük âlimler de adı geçen devletlerin topraklarına götürülmüştür. Mevcut eğitim sistemi ortadan kaldırılmış olsa da ilerleyen süreçte Afganistan Müslümanları bu eğitim merkezlerine sahip çıkmış ve günümüze kadar muhafaza etmişlerdir. Son yüz yılda Kur’ân eğitimi ve Hâfızlık müesseseleri nicelik olarak artış gösterse de nitelik olarak bir artıştan bahsetmek zordur. Kurrâlık müessesesi 1920’li yıllarda ülkede işlemeye başlasa da 1970’li yılların sonlarında zuhur eden iç savaş, diğer eğitim merkezlerinde olduğu gibi bu müesseselere de olumsuz etki yapmıştır.

Günümüzde ülkede neredeyse Kur’ân eğitimi verilmeyen bir eğitim müessesesi yoktur. Bu eğitimlerin devlet tarafından yapılan müesseselerde, devletin maruz kaldığı savaşlardan ötürü birçok eksiklikler mevcuttur. Ülkedeki Kur’ân eğitimi veren merkezlerin hepsini kayıt altına almayı hedeflemiş olsalar da bunu henüz başaramamışlardır. Durumun bu şekilde olmasında devlete karşı savaşılan silahlı grupların etkisi büyüktür. Başta Kur’ân eğitimi olmak üzere tüm İslâmî ilimlerin resmî olarak idare edildiği Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı İslâmî Bilimler Genel Müdürlüğü’nün resmî web sitesi bile bulunmamaktadır. Belli ülkelerde olduğu gibi ilgili bakanlıklar marifetiyle din işlerini bir idare altında toplayıp, onlara ait vakıflar ve kurumları oluşturulamamıştır.

Devlete bağlı olmayan gayri resmî müesseselerin birçok iyi yanlarının yanında bazı eksik yönleri de vardır. Ülkenin genelinde yürüme mesafesinde bulunan camilerde

Kur'ân eğitiminin verilmesi, neredeyse medreselerin herkese açık olması, buralarda ücretin ikinci planda tutulması, medreselerde hâfızlığın sağlanması için uygulanan bazı uygulamalar ve hatim faaliyetleri hâfızların hıfızlarını muhafaza etme açısından oldukça önemlidir. Dijitalleşmede de oldukça geride kalmış olmaları, neredeyse ülke çapında web sitesi olan medresenin bulunmaması, genellikle sadece sosyal medyada bir sayfalarının bulunması, ülke genelinde bu medreselerin devlete bağlanmasalar bile kendi aralarında birleşerek belli kurum ve komiteler oluşturup, müfredat, görüş ve eğitim sisteminde birliğin sağlanması çok daha yararlı olacaktır. Bu birliğin ülkede sağlanmaması durumunda ise söz konusu eksikliklerin şu anda olduğundan daha fazla artarak devam etmesi muhtemeldir.

Netice olarak, Afganistan'da Kur'ân eğitimi mercek altına alan bu çalışma sayesinde bu topraklarda yetişen birçok hâfız, kurrâ ve kıraat âliminin varlığından haberdar olunmuş keza bu zevatın Kur'ân ve tecvid eğitimine dair ortaya koydukları eserler de tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmadî Wardak, Gul Ağa. *Sairi tarihi maarif Afganistan*. Kabil: Neşerat-ı Ararat'ı maarif Afganistan, 2016.
- Andişmend, Muhammed İkrâm. *Maarif Asrî Afganistan*. Kabil: Meyvend Matbaa, 2011.
- Birişik, Abdülhamit. "Kıraat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/426-433. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Birişik, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin yayınları, 2014.
- Bozkurt, Nebi. "Dârülkurrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/543-545 İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Bozkurt, Nebi. "Hâfız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/75. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Buhârî Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. Muhammed Züheyr b. Nasr. Dımeşk: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *el-Câmiu's-sahîh*. İstanbul: y.y, 1981.
- Burkaî, İbn Rıza. *Tafsiri Tabîşi ez Kur'ân*. Tahran: www.aqedeh.com, 1437.
- Dârimî Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *Müsned Dârimî*. Thk. Merzûk b. Heyâs. Arabistan: y.y., 1436/2015.
- Demirci, Muhsin. *Kur'ân Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2004.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2010.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. Thk. Muhammed Fuâd Abdül Bâkî, Halep: y.y., ts.
- Ezrak, Muhammed Yûsuf. *Kanun hai ulum wa sakafati İslâmî dar Afganistan*. Kabil: Merkezi Thk. Ulum-i İslâmî, 1991.
- Fazlullah Niyazî - Muhammed Ağa Haşimî. *Kur'ân ve Tecvid sınıfı haştum*. Kabil: Neşerat-ı Vezarat-i Maarif-i Afganistan, 2017.
- Fazlullah Niyazî - Muhammed Ağa Haşimî. *Kur'ân ve Tecvid sınıfı haftum*. Kabil: Neşerat-ı Vezarat-i Maarif-i Afganistan, 2017.
- Gubar, Mir Gulam Muhammed. *Afganistan der mesir-i Tarih*. Kabil: Mayvend Matbaa, 2001.
- Guruh-i muellifanı kitab hayi darsi Talimatı İslâmî. *Amuziş Kur'ân-ı Kerîm berayi sınıfı pancum*. Kabil: Neşerat-ı Wazarat'ı maarif Afganistan, 2019.
- Hamidullâh, Muhammed. *Kur'an-ı Kerim Tarihi*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: İFAV Yayınları, 1993.
- <http://www.bakhtarnews.com.af/dari/reports/item/83947-html?tmpl=component&print=1>
- http://www.dailyafghanistan.com/editorial_detail.php?post_id=144282,
- <https://baztab.news/article/1256446> Erişim 28 Mart 2020.

- <https://da.azadiradio.com/a/24954716.html>, <https://www.avapress.com/fa/report/34098>. Erişim 25 Mart 2020.
- <https://moe.gov.af/ديوهنی قانون>. Erişim 08 Ocak 2020.
- <https://mohia.gov.af/sites/default/files/2019-10/%DA%86%D8%A7%D8%B1%D8%AA%20%D8%AA%D8%B4%DA%A9%DB%8C%D9%84%20%D9%85%DA%A9%D9%85%D9%84.pdf>. Erişim 22 Ocak 2020.
- <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/قرائت/>. Erişim 05 Eylül 2020.
- <https://www.darivoa.com/a/seminary-school-afghanistan/1726615.html>. Erişim 13 Mart 2020.
- <https://www.etilaatroz.com/27467/>.
- <https://www.gmic.gov.af/dari/social/3704-2018-08-29-07-39-25>. Erişim 25 Aralık 2019.
- <https://www.youtube.com/watch?v=LVqHwBj4TsM&t=1422s>. Erişim 22 Mart 2020.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Yusuf. *Müncidü'l-mukriîn*. nşr. Ali b. Muhammed Umran. Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevaid, 1419.
- Kamgar, Cemilurrahman. *Tarih Maarif Afganistan*. Kabil: Meyvend Matbaa, 2007.
- Kılıç, Mustafa. "İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur'ân Eğitimi Üzerine Bir Araştırma". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2014), 69-106.
- Mustafa İbrâhim vd., "höz", *el-Mu'cemü'l-Vasîd*. Kahire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1956.
- Nik Muhammed. *Zübdetü't-tecvîd*. Kabil, Dârül-Saştanat Matbaa, ts.
- Önkal, Ahmet. "B'irimaüne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/195-196. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Sulaimanqul, Abdul Naim. *Afganistan'da Hadis Öğretimi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Suyûtî, Abdurrahman. *el-İtkân fi 'ulûmil-Kur'ân*. Kahire: Matbaa Hicâzî, ty.
- Tâ'ib Abdüselâm, Muttekî Mayil Aka, Atayî Muhammaed Arif, *Amuziş Kur'ân-ı Kerîm berayi sınıfı avval*. Kabil: Neşerat-ı Wazarat'î Maarif Afganistan, 2017.
- Tâ'ib Abdüselâm, Muttekî Mayil Aka. *Amuziş Kur'ân-ı Kerîm berayi sınıfı du*. Kabil: Neşerat-ı Wazarat'î maarif Afganistan, 2017.
- Tâ'ib Abdüselâm, Muttekî Mayil Aka. *Amuziş Kur'ân-ı Kerîm berayi sınıfı siyum*. Kabil: Neşerat-ı Wazarat'î maarif Afganistan, 2017.
- Tâ'ib Abdüselâm, Muttekî Mayil Aka. *Amuziş Kur'ân-ı Kerîm berayi sınıfı çarum*. Kabil: Neşerat-ı Wazarat'î maarif Afganistan, 2017.
- Tâ'ib Abdüselâm, Muttekî Mayil Aka. *Amuziş Kur'ân-ı Kerîm berayi sınıfı şaşşum*. Kabil: Neşerat-ı Wazarat'î maarif Afganistan, 2017.
- Temel, Ali Rıza. "Enderabî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/185. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Ustadani kursi Peyam-i Mü'min. *Kâid-i Mü'min*. Cûzcân: Ahmadî Matbaa, 2018.
- Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. İstanbul: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.
- Velevî Rahmanî Mehdi, Ceğatayî Mansur. *Tarihi U'lemayi Belh*. Tahran: Bunyadi Pzohiş hai İslâmî, 2007.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-neşr*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1943.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1957.